

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 37.091.33-027.22:78.091(497.4)Tuštanj pri Moravčah

Prejeto: 4. 4. 2009

Darja Koter

izr. prof. dr., prof. glasbe, predavateljica na Akademiji za glasbo UL, Stari trg 34, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: darja.koter@siol.net

Iz glasbene dediščine tuštanjske graščine: klavir Petra Rumpla in vplivi dunajske šole na slovensko glasbilarstvo*

IZVLEČEK

Prispevek obravnava klavir kamniškega orglarja Petra Rumpla, ki je deloval v času od ok. 1819 do 1861. Avtorica se ukvarja z vprašanji o kraju izdelave klavirja, ki je ohranjen v dvorcu Tuštanj pri Moravčah in naj bi nastal leta 1820 na Dunaju oziroma v neznanem samostanu v Kranju. Predstavi značilnosti instrumenta in njegovo vpetost v dunajsko šolo izdelovanja klavirjev na začetku 19. stoletja ter glasbilo primerja z izdelki dveh pomembnih dunajskih izdelovalcev – Nannette Streicher in Conrada Grafa.

KLJUČNE BESEDE

Glasbilarstvo, orglarstvo, klavir, Peter Rumpel/Rumpl, Kamnik, dvorec Tuštanj, Nannette Streicher, Conrad Graf

ABSTRACT

*FROM THE MUSICAL HERITAGE OF THE TUŠTANJ MANOR: PETER RUMPEL'S PIANO
AND THE INFLUENCES OF THE VIENNA SCHOOL ON SLOVENE MUSICAL INSTRUMENTS
MAKING*

The contribution deals with the piano of the organist Peter Rumpel from Kamnik who was active in the time from approximately 1819 to 1861. The authoress is tackling the questions regarding the place of manufacturing of the piano, which is preserved at the Tuštanj manor near Moravče and was presumably made in the year 1820 in Vienna or in an unknown monastery in Kranj. She presents the characteristics of the instrument and its inclusion in the Vienna school of piano manufacturing from the beginning of the 19th century, and compares the musical instrument with the products of two significant Viennese manufacturers – Nannette Streicher and Conrad Graf.

KEY WORDS

Musical instruments manufacturing, organ playing, piano, Peter Rumpel/Rumpl, Kamnik, manor Tuštanj, Nannette Streicher, Conrad Graf

* Projekt št. P6-0376 je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

Uvod

Peter Rumpel ali Rumpel (1787–1861) je znan kot izdelovalec orgel v Kamniku. O njegovem življenju je malo podatkov; vemo le, da je bil rojen Kamničan ter da je deloval v domačem kraju in tam tudi umrl. Na Šutni (danes ulica Šutna) je imel uspešno orglarsko delavnico, ki bi jo, sodeč po obsežnem opusu, lahko uvrstili med tipe manufakturnih delavnic.¹

Pri pregledovanju arhivskih virov o kamniških obrtnikih v 19. stoletju, in sicer v pristojnih arhivih, kot sta Zgodovinski arhiv Ljubljana in Arhiv Republike Slovenije, je bilo ugotovljeno, da med njimi ni fonda o Rumplovem družinskem arhivu ali orglarski delavnici. Tako še naprej ostajajo številne neznanke, ki se navezujejo na njegovo obrt in posebno na vprašanje, ali je Peter Rumpel v Kamniku ob orglah izdeloval tudi klavirje. V graščini Tuštanj pri Moravčah se je namreč ohranil klavir, ki nosi značko s signaturo tega kamniškega orglarja in je doslej edini znan primerek klavirja tega mojstra. V prispevku bom predstavila dosedanja in nova spoznanja o Rumplovem klavirju v tuštanjskem dvorcu, značilnosti instrumenta in njegovo vpetost v dunajsko šolo izdelovanja klavirjev na začetku 19. stoletja.

Rumpel kot orglar in izdelovalec klavirjev

O Rumplovem življenju in uspehih največ povedo ohranjene orgle, ki ga uvrščajo med najpomembnejše mojstre orglarstva na Slovenskem. Ta obrt ima pri nas dolgo tradicijo, saj segajo prve omembe orglarjev, delujočih na ozemlju današnje Slovenije, v 14. stoletje. Pravi razmah izdelovanja orgel in redno orglarsko obrt pa spremljamo od začetka 17. stoletja do danes. V tem stoletju se je izoblikoval t. i. ljubljanski krog orglarjev, ki ga je zaznamovala migracija orglarjev iz pretežno nemškega prostora in je bil posledica protireformacijskih prizadevanj po sistematičnem uvajanju orgel v domala vsako slovensko cerkev. V naslednjem stoletju je v tovrstni obrti dominiralo Celje z Janezom Frančiškom Janečkom (Joannes Franciscus Janecheck, r. ok. 1700, u. ok. 1777) na čelu, Čehom po rodu, njegovo delo pa so nadaljevali nasledniki nemškega in češkega porekla. Tretji krog orglarjev je deloval v Mariboru, intenzivno od sredine 18. stoletja naprej, vanj pa sodijo orglarski mojstri, priseljeni iz Gradca, in nekateri prišleki od drugod.² Poleg večjih orglarskih krogov, kot so bili ljubljanski, mariborski in

celjski, je na Slovenskem že v 19. stoletju delovalo nekaj posameznikov, rojenih na Slovenskem, ki so se šolali bodisi v domačih orglarskih delavnicah bodisi v večjih obrtnih centrih ter nato samostojno delovali v krajih na Slovenskem. Izmed vseh najbolj izstopa Peter Rumpel iz Kamnika, ki je v prvi polovici 19. stoletja veljal za enega največjih in najplodovitejših domačih mojstrov. Njegov opus obsega preko sto orgel, postavljenih pri nas, na Hrvaškem in v Avstriji. Stilno ga uvrščamo med graditelje klasicističnih instrumentov, v katerih prepoznamo tudi romantične poteze. Njegovo najpomembnejše pa tudi največje delo krasi samostansko cerkev sv. Pavla v Labotski dolini v Avstriji (1859), na Slovenskem pa so se orgle ohranile v Ljubljani ter v dekanijah Kranj, Kamnik, Litija, Moravče in Ljubljana z okolico.³ Sodobniki so ga cenili po solidni izdelavi in dobrem materialu njegovih instrumentov.

Nekateri starejši viri poročajo, da naj bi se izučil pri ljubljanskem orglarju nemškega rodu Johannu Gottfriedu Kunatu (r. pred 1790, u. po 1846),⁴ novejša raziskava pa kažejo možnost, da se je šolal ali vsaj izpopolnjeval v kateri od boljših dunajskih delavnic. To potrjuje tudi ohranjen Rumplov klavir iz dvorca Tuštanj, datiran v leto 1820, kjer je nad klaviaturo značka z napisom "Peter Rumpel / Orgl.(el) u.(nd) Instrumentm.(acher) / in Wien". Signatura kaže, da je Rumpel nekaj časa prebil v cesarski prestolnici, kjer se je izučil ali izpopolnil tudi v izdelovanju klavirjev, najverjetneje pa je z Dunaja prinesel tudi poslovne vzore. Dunaj je bil namreč v 19. stoletju center glasbilarških obrti, med katerimi najdemo več sto izdelovalcev orgel in klavirjev.⁵ Čeprav značka na klavirju kaže na Rumplovo delovanje na Dunaju, Rumpel najbrž ni bil samostojen obrtnik, ker ga viri ne omenjajo. Morda je klavir izdelal v danes neznani obrtni delavnici kot pomočnik, instrument pa bi lahko bil izdelek za pridobitev mojstrskega izpita. Ti so bili običajno prav posebno skrbno izdelani, na kar kaže tudi omenjeni klavir. Vsekakor je očitno, da je Rumpel del obrtnih spretnosti posvetil izdelovanju klavirjev in je eden redkih pri nas delujočih orglarjev, ki so po vzoru pomembnejših glasbenih sredin svoja znanja razširili tudi na druga glasbila s tipkami. V 18. stoletju so se izdelovalci orgel izučili tudi izdelovanja klavikordov, ki so jih organisti uporabljali za vajo igranja doma. V naslednjem stoletju pa se je ustalila praksa, da so ob orglah izdelovali tudi klavirje.

¹ Prve podatke o njegovem delovanju najdemo v knjigi *Orgle na Slovenskem*, kjer je predstavljen del orglarskega opusa (prim. Bizjak/Škulj, *Orgle na Slovenskem*), vendar avtorja ne navajata ustreznih virov. Pri pregledovanju ohranjenih arhivskih in tiskanih pisnih virov o zgodovini obrti za mesto Kamnik je bilo ugotovljeno, da ga ti ne omenjajo.

² Prim. Koter, *Glasbilarstvo na Slovenskem*, str. 94–108.

³ Prim. Škulj, *Orglarstvo*, str. 20; Koter, *Izdelovalci glasbil*, str. 147–148.

⁴ Bizjak/Škulj, *Orgle na Slovenskem*, str. 110.

⁵ Prim. Hopfner, *Wiener Musikinstrumentenmacher 1766–1900*.

Klavir, Peter Rumpel, Dunaj/Kranj, 1820 (foto: Vesna Bučič).

Rumpel je imel v svoji kamniški delavnici precej pomočnikov, med katerimi so znani nekateri kasnejši samostojni orglarji, in sicer Janez Mandlin (1818–1891),⁶ Franc Pevec (1823–1878)⁷ in Franc Goršič (1836–1898)⁸ ter Rumplova sinova August

in Johann. August Rumpel (s tem priimkom ga omenjajo viri na Dunaju, op. avtorice) je znan kot izdelovalec orgel na Dunaju od leta 1868 na Gumpendorferstrasse 131.⁹ Za drugega Petrovega sina Johanna pa je znano, da se je tako kot Franc Goršič izpopolnjeval pri imenitem Dunajčanu Carlu Hesseju. Izpopolnjevanje je zaključil leta 1858, viri pa ga postavljajo med boljše dunajske orglarje njegovega časa. Nekaj let kasneje je postal naslednik v delavnici Carla Friedricha Buckowa, nato je določen čas samostojno deloval v kraju Komárom na Madžarskem, dokler se ni vrnil na Dunaj, kjer je imel med letoma 1870 in 1872 samostojno delavnico v Meidlingu.¹⁰

K uspešnim potezam Rumplove delavnice v Kamniku je sodilo tudi redno oglaševanje izdelkov in drugih uslug v ljubljanskem časopisu *Novice kmetijskih, rokodelskih in narodskih reči* (dalje *Novice*). Iz oglasov izvemo nekaj pomembnih podrobnosti, ki kažejo, da je Peter Rumpel odprl samostojno delavnico okrog leta 1819. V oglasu iz leta 1845 namreč zasledimo njegovo zahvalo vsem dotedanjim naročnikom za šestindvajsetletno podporo in zaslužek.¹¹ Na koncu zahvale je Rumpel svoje izdelke pohvalil kot "boljše sorte" in se podpisal kot "Peter Rumpel, mestni orglar v Kamniku". O kvaliteti izdelkov so pisali tudi naročniki njegovih orgel. Najbolj zvaneča pohvala, ki so jo objavile *Novice*, je prišla z Reke leta 1852.¹² Čeprav so mnogi izdelki dočakali današnji čas v okrnjeni obliki, kar velikokrat onemogoča presojo o kvaliteti instrumentov, smo še naprej prepričani o uspešnem delu ene največjih orglarskih delavnic na Slovenskem v 19. stoletju.

Klavir Petra Rumpla iz dvorca Tuštanj pri Moravčah

Petra Rumpla smo do nedavnega poznali predvsem kot orglarja. Sistematično proučevanje instrumentalne dediščine na Slovenskem, ki je obsegalo gradivo v slovenskih muzejih in pri zasebnikih, pa je opozorilo tudi na Rumplov klavir, ohranjen v graščini Tuštanj pri Moravčah, ki je datiran v leto 1820. Tuštanjski dvorec, dograjen ob koncu 15. stoletja, so posedovali različni lastniki. Tako je bil v 17. stoletju v lasti družine grofov Lichtenbergov, zadnji lastnik iz te rodbine pa je leta 1800 graščino prodal Ignazu Scariju – Škarji, nato pa je s poroko njegove vnukinje Maksimiljane leta 1854 prešel v last družine Pirnat, ki ga poseduje še danes. Dokumenti o tem, kdaj je glasbilo prišlo v dvorec, niso znani, po pričevanju Ane Pirnat naj bi bil klavir pri hiši od nekdaj. Tako ne vemo, ali je prišel v graščino

⁶ Janez Mandlin je bil samostojen orglar v Trebnjem na Dolenjskem. Izučil se je pri Rumplu v Kamniku in se kasneje izpopolnjeval na Bavarskem. Deloval je predvsem v osrednji Sloveniji in na Hrvaškem. Njegove orgle so imele klasično, za tiste čase nekoliko zastarelo dispozicijo. Najdemo jih predvsem v manjših krajih na Dolenjskem, dvoje orgel pa se je ohranilo tudi na Hrvaškem. Mandlin je v orgle v cerkvi v kraju Kunič Ribnički na Kolpi (1867) vgradil tudi mehanizem harmonija, ki ga je organist lahko uporabljal tudi samostojno, ločeno od orgelskega zvoka, a z uporabo istega mehovanja. Prim. Šaban, *Orgulje slovenskih graditelja u Hrvatskoj*, str. 33, 34, 38; M. Bizjak/E. Škulj, *Orgle na Slovenskem*, str. 130; Koter, *Izdelovalci glasbil*, str. 140, 141.

⁷ Franc Pevec je znan le kot Rumplov pomočnik ter izdelovalec orgel na Selih (Škulj, *Orglarstvo*, str. 19).

⁸ Franc Goršič se je v letih med ok. 1857 in 1864 izpopolnjeval na Dunaju v orglarski delavnici Carla Hesseja (1808–1882). Kot prvo večje naročilo je leta 1864 izdelal orgle za ljubljansko trnovsko cerkev, ki jih je prišel ocenit celo mojster Hesse z Dunaja in jih zelo pohvalil. Goršič sodi med najpomembnejše slovenske orglarje druge polovice 19. stoletja. Izdelal je vrsto odličnih orgel v Ljubljani (Uršulinska cerkev, 1891) in okolici ter v Avstriji. Je eden zadnjih izdelovalcev orgel, preden se je udrdila romantična dispozicija, ki je v mehaniko prinesla sapnice na stožce ter pnevmatsko trakturo. Prim. Bizjak/Škulj, *Orgle v Ljubljani*, str. 47, 48, 60–62; Koter, *Izdelovalci glasbil*, str. 134.

⁹ Prim. R. Hopfner, *Wiener Musikinstrumentenmacher 1766–1900*, str. 411.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ *Novice*, III (1845), št. 41, 28.

¹² *Novice*, X (1852), št. 8, Oglasnik št. 42, 86.

Klavir, Peter Rumpel, Dunaj/Kranj, 1820, detajl: klaviatura in pedali. (foto: Barbara Žabota)

kot novo glasbilo okrog leta 1820, ko je tam gospodarila družina Scaria, ali kasneje. Gospa Ana se je spominjala, da so v njeni mladosti na klavir igrali skorajda vsi otroci.¹³ Njegovo mesto je bilo v tako imenovani "Tafelzimmer", kjer se je družina zbirala ter med drugim muzicirala in poslušala glasbo.¹⁴ Instrument tam stoji še danes.

To je eno redkih glasbil, po provenienci iz slovenskih gradov oz. dvorcev, ki se je ohranilo na izvornem mestu. Na splošno je ugotovljeno, da so imeli lastniki plemiških domovanj običajno v lasti različna glasbila, med njimi tudi instrumente s tipkami, kot so manjše orgle, klavikordi, spineti ali klavirji. Številna med njimi so se ob migracijah plemstva, predvsem po prvi in drugi svetovni vojni, izgubila. Nekatera so lastniki pri selitvah v druge dežele odpeljali s seboj, druga so po letu 1945 postala del t. i. Federalnih zbirnih centrov in bila kasneje razporejena med muzejsko dediščino ali v zasebne roke. Med tistimi, za katere je bilo ugotovljeno, da so bili nekoč v posesti plemstva oz. lastnikov gradov in dvorcev, je velika večina glasbil tujih izdelovalcev, kot delo na Slovenskem delujočega mojstra je znan le Rumplov klavir.¹⁵

Izdelovanje klavirjev je na Slovenskem dokazano od konca 18. stoletja, kar je v primerjavi z nemškim prostorom, kjer se je ta obrt najprej razmahnila,

kakšna tri desetletja kasneje. V drugi polovici 18. stoletja so zaradi novih glasbenih nazorov potrebo po klavirjih hitro naraščale. Najprej na Nemškem, kmalu pa tudi drugod. Pomemben center tovrstnih obrti je v osemdesetih letih 18. stoletja postal tudi Dunaj, od koder so se vplivi hitro širili v druge dele monarhije. Dežela Kranjska ni bila izjema in prvi znan izdelovalec klavirjev v Ljubljani je začel delovati že ob koncu 18. stoletja. To ne preseneča, saj se je igranje na klavir vse bolj razširjalo, ne le med plemstvom, temveč tudi v meščanskih krogih, potrebam pa je od zgodnjega 19. stoletja sledilo tudi glasbeno šolstvo. Očitno so razmere narekemale večje povpraševanje. Čeprav je znano, da so dunajski obrtniki svoje izdelke uspešno prodajali tudi pri nas, so na prelomu iz 18. v 19. stoletje glasbene navade usmerjale tudi razvoj tovrstnih glasbilarških obrti v slovenskem okolju. Izdelovalcem in popravljavcem klavirjev pri nas sledimo najprej v Ljubljani, od konca 19. stoletja v Mariboru in v Celju, v tridesetih letih 20. stoletja pa za krajši čas tudi v Domžalah. Nato je izdelovanje teh instrumentov popolnoma zamrlo, dokler se ni pred nekaj desetletji za krajši čas obudilo s tovarno Lina v Apačah pri Gornji Radgoni, danes pa klavirje zgoj uvažamo.¹⁶

Med domačimi izdelovalci klavirjev, ki jih lahko štejemo za Rumplove sodobnike, je prvi znan obrtnik t. i. "glasovirov", kakor so bili poimenovani s slovensko besedo, Ljubljančan Johann Heichele (deloval od ok. 1790, umrl pred l. 1867), kasneje znan v Trstu kot Giovanni Heichele.¹⁷ V prvi po-

¹³ Lastnik dvorca Luka Pirnat, prej grajski vrtnar, se je v drugo poročil z Ano Marjano Resnik z Blagovice. Izmed šestih otrok je leta 1905 lastništvo dvorca prevzel sin Anton. V zakonu se mu je rodilo deset otrok. Nasledstvo je prevzel sin Dominik, za njim pa leta 1990 Peter Pirnat, ki je lastnik še danes.

¹⁴ Povzeto po pričevanju Ane Pirnat avtorici prispevka leta 1998.

¹⁵ Prim. Koter, *Glasbilarstvo*, str. 114–139.

¹⁶ Prav tam, str. 120–139.

¹⁷ Prvič je omenjen v katalogu Narodnega muzeja Slovenije *Ure skozi stoletja*, avtorice Vesne Bučič (Ljubljana 1990, str.

lovici 19. stoletja so za Ljubljano ugotovljeni še Josip Schweizer (deloval od ok. 1808),¹⁸ Majhnič, znan le po oglasu v *Oglasniku Novic* leta 1858,¹⁹ A. Marout (deloval ok. 1825), ki ga poznamo po enem ohranjenem klavirju,²⁰ Boštjan Rihar, oče znanega skladatelja cerkvene glasbe Gregorja Riharja,²¹ in Andreas Wittenz (Andrej Bitenc, rojen 1802, umrl ok. 1874), ki po kvaliteti izdelkov še posebno izstopa.²² Med omenjenimi sta vsaj dva izdelovalca povezana z dunajsko šolo glasbilarstva prve polovice 19. stoletja. To sta Heichele in Wittenz. Za pričujočo študijo je pomembnejši prvi, ker njegovi izdelki časovno sovpadajo z Rumplovim klavirjem. Heichele poznamo predvsem po njegovem klavirju, ohranjenem v muzeju Civico Museo Teatrale Carlo Schmidl v Trstu. Ta instrument je najverjetneje nastal v času Heichelovega delovanja v Trstu, kar je v arhivskih virih izpričano le za čas med letoma 1802 in 1813. Omenjeni klavir je nastal med letoma 1815 in 1820 ter ima značilnosti dunajskih izdelkov. To kaže na možnost, da se je Heichele izobraževal pri katerem od tamkajšnjih mojstrov. Slogovno ga prepoznamo po ohišju, ki je izdelano v empirskem slogu s pozlačenim okrasjem, po obsegu klaviature (obseg (FF-f⁴) ter po zgodnji dunajski mehaniki in šestih registrih na nožne vzvode. O kvaliteti izdelka priča tudi Heichelova celotna zapuščina, ki poleg omenjenega klavirja šteje še štiri instrumente. Registrirani so v zasebnih in drugih pomembnih zbirkah v Italiji, Veliki Britaniji, Nemčiji in na Nizozemskem.²³ V slovenskih muzejih sta ohranjena še dva klavirja, z zgornjim sorodna po mehaniki, ohišju ter po številu in funkciji pedalnih registrov. To sta izdelka Johanna Krämmerja (deloval na Dunaju med letoma 1810 in 1849). Prvega hrani Pokrajinski muzej Ptuj (inv. št. GL 4 S, ok. 1815), drugega pa Posavski muzej Brežice (inv. št. KZ 1-1020, ok. 1820). Četrty, po obliki in času nastanka soroden klavir, je Rumplov v Tuštanju.

Instrument Petra Rumpla je v pisni obliki prvič omenjen v knjižici Petra Pirnata *Grad Tuštanj*, ki jo je sedanji lastnik dvorca leta 1994 izdal v samoizdaji. Med opremo v t. i. "Tafelzimmer" avtor besedila omenja tudi "dragocen klavikord iz leta 1805".²⁴ V publikaciji je objavljena fotografija instrumenta, kar poznavalcu historičnih glasbil pove, da obstaja neskladje med poimenovanjem instrumenta in dejanskim tipom glasbila s tipkami. Klavikord ima namreč pravokotno obliko, ohišje je plit-

ko in relativno majhno, mehanika pa deluje na principu dvigajoče se letvice s tangento. Letvica se ob udarcu prsta po tipki sproži, tangenta se dotakne strune, jo na ustreznem mestu skrajša in ton pridušeno zazveni. Zven je nežen in kovinske barve. Prav v slednjem je morda razlog, zakaj nepoznavalci historičnih klavirjev te večkrat zamenjajo s klavikordom. Od druge polovice 18. in do druge četrtine 19. stoletja je bil za klavirje značilen mehanizem, ki je instrumentu omogočal dokaj kovinski in nežen zven. Če je tak instrument današnji čas dočakal v slabi kondiciji (poškodbe ohišja in resonančne deske, pomanjkljivo ohranjen ali poškodovana mehanika, kar posledično vpliva tudi na kvaliteto in barvo zvoka), se zdi zamenjava historičnega klavirja s klavikordom mogoča. Pirnat kot letnico izdelave instrumenta omenja leto 1805, česar pa ne utemeljuje. Natančen pregled ohišja in notranjosti glasbila namreč pokaže, da je Rumpel izdelek datiral v leto 1820. Kot je bilo že omenjeno, je nad klaviaturo signaturna ploščica z napisom "Peter Rumpl / Orgl u. Instrumentm / in Wien", v notranjosti, na letvici, ki služi kot naslonka za klavirja (nem. Fängerleiste), pa je slabo čitljiv zapis s svinčnikom "Peter Rumpl / im Kloster zu Krain / 1820". Kot kaže, je morda Peter Pirnat podatke o instrumentu povzel po nepreverjenih virih. Oba podpisa tudi sicer sprožata vrsto vprašanj, in sicer predvsem o tem, ali je instrument resnično nastal na Dunaju ali v nekem samostanu v Kranju oziroma kje na Kranjskem. Postavlja se vprašanje, kdaj je Rumpel bival na Dunaju in kje se je učil. Dokazov o tem nimamo, saj njegovega imena ni ne med znanimi dunajskimi mojstri in ne med pomočniki. Na splošno velja, da je dokumentacija o dunajskih glasbilarjih temeljito in izčrpno proučena,²⁵ zato lahko sklepamo, da je bil Rumpel na Dunaju le kratek čas. Določene pomisleke sproža tudi drugi napis, ki odpira možnost, da naj bi v letu 1820 delal za danes neznan samostan v Kranju ali na širšem območju dežele Kranjske. Ker je bila večina samostanov v teh krajih ukinjena v jožefinskih reformah, so odgovori na številna vprašanja še težji. Vsekakor je možno, da je Rumpel dobil naročilo za izdelavo klavirja v samostanskem okolju, kjer je bila glasba del vsakdanjega duhovnega ritma, kasneje pa je bil instrument prodan ali zaradi kakšnih drugih razlogov odpeljan v dvorec Tuštanj. Zakaj je mojster na signaturno ploščico nad klaviaturo napisal kot kraj izdelave glasbila Dunaj, v notranjosti pa Kranj, na sedanji stopnji raziskav ni mogoče dokončno pojasniti.

111); več o njegovem delu glej Koter, *Glasbilarstvo*, str. 125–127.

18 D. Koter, *Glasbilarstvo*, str. 124.

19 Prav tam, str. 124–125.

20 Prav tam, str. 129–130.

21 Prav tam, str. 132–133.

22 Prav tam, str. 130–132; prim. tudi Koter, *Izdelovalci*, str. 151.

23 Prav tam, str. 135.

24 Pirnat, *Grad Tuštanj*, str. 8.

25 Navajam temeljno literaturo: Helga Haupt, *Wiener Instrumentenbauer von 1791 bis 1815*, Graz 1960; Helmut Ottner, *Der Wiener Instrumentenbau 1815–1830*, Tutzing: Schneider, 1977; Rudolf Hopfner, *Wiener Musikinstrumentenmacher 1766–1900*, Kunsthistorisches Museum Wien, Tutzing: Schneider, 1999.

Klavir, Peter Rumpel, Dunaj/Kranj, 1829, detajl: značka s signaturo. (foto: Vesna Bučič)

V notranjosti klavirja iz dvorca v Tuštanju najdemo še tretji podpis, ki pravi, da je klavir "oglasil in očistil 3. 11. 1936 Franc Orehek". Omenjenega v virih o izdelovanju ali uglaševanju klavirjev na Slovenskem ni zaslediti.

Ceprav je tuštanjski klavir edini znan Rumplov primer, kaže, da so mu bili klavirji bližji, kakor bi lahko sklepali iz ohranjene dediščine. Petra Rumpla namreč najdemo tudi med popravljavci klavirjev v Ljubljani. V arhivih tamkajšnje Javne glasbene šole je za leto 1854 omenjen po imenu sicer neznan "kamniški orglar", ki je tega leta za šolsko ustanovo popravil klavir.²⁶ Ob tem lahko sklepamo, da je bil omenjeni kamniški orglar prav Rumpel, saj je edini znani orglar tega časa v Kamniku. Kaže, da je poleg orgel dobro obvladal tudi mehaniko klavirjev, kot lahko razumemo njegovo potegovanje za delo v ljubljanski Javni glasbeni šoli. Rumpel je za omenjeno delo poslal ponudbo, ki so ji konkurirali tudi drugi glasbilarji. Zakaj je vodstvo šole za popravilo klavirja izbralo prav kamniškega orglarja, ni znano, vendar lahko predvidevamo, da so o tem odločala tudi priporočila oziroma reference.

Rumplov klavir sodi med t. i. krilne klavirje (nem Flügel). Poimenovanje tipov instrumentov je odvisno od oblike ohišja, ki je v tem primeru podolgovato, krilno, ob levi strani ravno, na desni, proti repu pa valovito vbočeno. Zaključni, najozžji del, imenovan rep ohišja, je poševno odrezan. Ostri vogali ohišja izvirajo iz klasicistične dobe, medtem ko jih je 19. stoletje počasi zaoblilo. Prednji del ohišja klavirja v tuštanjskem dvorcu ima že zaobljene vogale, oblika nog pa kaže na empirski slog, ki je izražen v skromni obliki, brez značilnega okrasja. Les (orehovina) je lužen na rdeče oziroma na mahagoni, kar je v skladu z dunajskimi manirami zgodnjega 19. stoletja. Prednji nogi povezuje značilna

široka lettev, ki ni fino obdelana, na njej pa sloni lira s petimi pedali. V tem primeru je lettev ravna, medtem ko je pri večini instrumentov empirskega sloga rahlo vbočena v smeri proti repu glasbila. Za obliko ohišja je tako ugotovljeno, da ima vzore v primerkih klavirjev dunajske umetne obrti, ki so bili značilni za zgodnje 19. stoletje. Rumplovega izdelka sicer ne moremo prištevati med tipične klavirje tega sloga, saj se z empirijo spogledujejo le določeni deli, kot so ravne, okroglo stružene noge in zaobljeni vogali sprednjega dela ohišja. Pri dunajskih klavirjih iz časa od okrog 1810 do 1830 zaznamo dokaj bogato empirsko okrasje, ki ima vzore v stari egipčanski ornamentiki ter v antiki. Posamezni leseni deli ohišja so luženi na svetlo, drugi na temno oziroma črno, okraski so pozlačeni. Na Rumplovem klavirju ni okrasja, kar lahko povezujemo z višino sredstev, ki jih je bil naročnik instrumenta pripravljen odmeriti za izdelek.

Signatura nad klaviaturo je izdelana v obliki pravokotne ploščice iz mlečnega stekla, ki je obdana z medeninastim okrašenim okvirjem. Napis izdelovalca je ročno izpisan s tušem in je prav tako okrašen. Tak način signiranja je bil običajen še v dvajsetih letih 19. stoletja, nato so steklo in tuš zamenjale medeninaste črke z okrasjem iz biserne matic, kar je bilo vdelano direktno v furnir letvice nad klaviaturo. Večje delavnice so delovale na principu delitve dela v stilu manufaktur, kar je pomenilo, da so posamezni pomočniki, običajno mizarji, izdelovali ohišja, drugi mehaniko, pri kateri je prav tako veljala notranja delitev, določene dele, kot so napisne tablice, pa so lahko naročali tudi pri za to specializiranih obrtnikih. Klaviatura tuštanjskega glasbila obsega šest oktav (FF-f⁴), kar je bilo značilno za dunajske oziroma nemške in avstrijske izdelovalce od leta 1810 do 1815, nato pa so posamezni izdelovalci obseg povečali na šest oktav in kvarto. Ta standard se je nato obdržal daljši čas.²⁷ Spodnje tipke so prevlečene s kostjo, zgornje z ebenovino. Tudi obloge tipk povezujemo z naročniki – cenejši izdelki imajo diatonične tipke prevlečene s kostjo, dražji s slonovino. Mehaniko prepoznamo kot tip dunajske mehanike, za katero je značilen mehanizem s skakačem, na katerega je pritrjeno kladivec, obrnjeno proti pianistu. Takšno mehaniko najdemo na dunajskih izdelkih v zgodnjem 19. stoletju. Kasneje je bila večkrat izpopolnjena, dokler je niso po letu 1840 opustili. Zadnji dunajski mojster, ki je v svoje izdelke vgrajeval takšno mehaniko, je bil Johann Baptist Streicher. Različico te mehanike je leta 1831 tudi patentiral.²⁸ Vse tipke imajo po tri strune (nekoliko zgodnejši tipi instrumentov delo-

²⁶ Steska, Javna glasbena šola v Ljubljani, str. 146. Prim tudi Koter, *Glasbilarstvo*, str. 121.

²⁷ Palmieri (ur.), *Piano – an Encyclopedia* (2. izdaja), str. 206, geslo: Range.

²⁸ Prav tam, str. 11, geslo: Anglo-German Action (Old English Action).

ma dve), s čimer se Rumplov klavir približuje tipom instrumentov iz delavnice Nannette Streicher, née Stein (delovala med letoma 1802 in 1823). Tudi število in funkcije registrov so v skladu z zahtevami časa in z instrumenti dunajskega tipa. Klavir ima 5 registrov (njihovo število se je v omenjenem času sicer gibalo med 3 in 6), ki jih je pianist upravljal z nožnimi vzvodi, t. i. pedali. Po letu 1810 do začetka tridesetih let 19. stoletja so skladatelji in pianisti od klavirjev pričakovali več registrov, s katerimi je bilo mogoče spreminjati zvočno barvo. Takšne raznolike efekte so vsebovale partiture za lahkotnejšo glasbo plesnega značaja, kot so bili valčki, polke, galopi, poloneze, koračnice in podobne oblike. Najdemo jih tako pri Beethovnovih skladbah (npr. Koračnica op. 45, št. 1 in 3) kot pri F. Schubertu (Poloneza op. 61, D-dur in d-mol) in nekaterih manj znanih skladateljih. Tako imenovana pedalijera s petimi vzvodi je vpeta ob liro, ki sloni na široki ravni letvici med prednjima nogama. Funkcije pedalov so opisane v smeri od leve proti desni. Prvi pedal je t. i. una corda ali premik klaviature (nem. *Verschöbung*) za utišanje zvena in je v rabi še danes. Za današnji čas mnogo bolj nenavaden je drugi, imenovan "fagot zug" ali kratko fagot register, z mehanizmom, ki povzroči poseben brenčec, fagotu podoben zven. Nad basovskimi strunami leži premakljiv mehanizem z eno struno, ki se ob premiku močno približa strunam in povzroči brenčec oziroma nosljajoč zven. Struna je bila le ena izmed več možnosti za doseganje tega efekta, največkrat so zanj uporabili svilo. Tretji, forte pedal (nem. *Dämpfung*), dvigne letvico z dušilci ter tako omogoča daljše zvenenje, četrti in peti imata vlogo utišanja zvena (kot npr. piano pedal). Oba sta povezana z nazobčanim suknenim platnom. Prvi vzvod letvico s tkanino strunam le malo približa in s tem utiša zven (piano efekt), drugi pa ima nalogo, da se strun skorajda dotakne ter tako ublaži in še bolj utiša zvok (pianissimo efekt). Takšne registre in mehanizem pedalov (omenili smo jih tudi pri klavirjih Johanna (Giovannia) Heichela ter pri Krämmerjevih), srečamo pri večini dunajskih mojstrov tega časa, vendar sta lahko vrstni red in število pedalov različna. Rumplov sistem registrov je domala identičen sistemu, ki ga je pri svojih izdelkih uporabljal znan dunajski izdelovalec klavirjev Conrad Graf (deloval od 1804 do 1842). Prav to lahko razumemo tudi kot možnost, da je Rumpel Grafove izdelke dobro poznal, oziroma se je z njimi verjetno praktično tudi seznanil. Kot šesti register je bil v prvih desetletjih 19. stoletja velikokrat dodan pedal za aktiviranje t. i. "turske muzike" (nem. *Janitscharmusik*). Povezan je bil s posebnim mehanizmom ob basovskih strunah, ki je s kovinskimi palčkami in kraguljčki oponašal činele in zvončke, na spodnjem delu ohišja pa je sozvenelo udarjanje palice ob dno ohišja kot simbol zvoka velikega turskega bobna. Takšna kombinacija zvokov

je spominjala na nekdanje janičarske kapele, v katerih so kot poseben efekt glasnega in zastrašujočega igranja janičarske godbe uporabljali veliki boben, majhne pavke v paru, činele in potresajočo palico s kraguljčki (nem. *Schellenbaum*). Rumpel tega registra ni uporabil, najdemo pa ga pri zgoraj opisanem klavirju Johanna Heichela.

Zaključne ugotovitve

Klavir Petra Rumpla, ki sodi k dediščini dvorca Tuštanj pri Moravčah, ima za današnji čas več pomenov. Najprej dokazuje, da Rumpel ni bil le uspešen orglar svojega časa, temveč se je ob orglarstvu izučil tudi izdelovanja oziroma popravljanja klavirjev. Čeprav arhivski viri o njegovem šolanju v tej smeri niso znani, je ohranjen izdelek prepričljiv dokaz, da je bil dobro seznanjen s tako imenovano dunajsko šolo izdelovanja klavirjev v zgodnjem 19. stoletju. Instrument ima značilnosti, ki ga povezujejo z dvema pomembnima delavnicama. To sta delavnici Nannette Streicher in Conrada Grafa. Nannette Streicher (1769–1833) izvira iz pomembne družine izdelovalcev instrumentov v Augsburgu v Nemčiji, ki jo je ustanovil njen oče Johann Andreas Stein (1728–1792). Obrti izdelovanja klavirjev se je naučila v domači delavnici, nakar se je po poroki z Johannom Andreasom Streicherom (1761–1833), znanim pianistom, skladateljem in učiteljem, ob koncu 18. stoletja preselila na Dunaj. Tam je nadaljevala očetovo obrt, pri kateri je sodeloval tudi njen mož. V času med letoma 1802 in 1823 so v družinski delavnici, ki je sodila med najboljše te vrste na Dunaju, pod imenom Nannette Streicher, née Stein letno izdelali med 45 in 60 klavirjev. Odlikovali sta jih odlična izdelava ohišja ter dobra mehanika. Z ohranjenimi izdelki iz časa okrog leta 1820 lahko primerjamo tudi Rumplov klavir, in sicer v obliki ohišja, po mehaniki, razporeditvi strun pri posameznih tipkah ter po številu in vrsti pedalnih vzvodov oziroma registrov.²⁹ Ob tem pa ne gre zanemariti podobnosti Rumplovega klavirja z drugim odličnim dunajskim mojstrom Conradom Grafom (1782–1851). Tudi on izvira iz Nemčije. V rojstnem mestu Riedlingen pri Württembergu se je najprej izučil za mizarja, nato pa se je na Dunaju izobrazil še za izdelovalca klavirjev. V svoji delavnici, ki je bila ena najuspešnejših v tistem času in je zaposlovala do 40 pomočnikov, je v dobrih štirih desetletjih izdelal številne klavirje, ki so se odlikovali po imenitno oblikovanem ohišju ter po odlični dunajski mehaniki, značilni za zgodnje 19. stoletje.³⁰ Rumplov klavir se Grafu približuje po obliki ohišja, predvsem pa po vrsti in nameščenosti

²⁹ Prim. Langer, Maria Anna (Nannette) Streicher, str. 21–32.

³⁰ Prim. Palmieri (ur.), *Piano – an Encyclopedia*, str. 155–156; *Ringve Museum Trondheim*, str. 76–77.

registrov. Rumpel je namreč pedalne vzvode namestil natančno tako, kot so bili značilni za Grafove izdelke v času med letoma 1820 in 1827.

VIRI IN LITERATURA

ČASOPISI

Novice kmetijskih, rokodelskih in narodskih reči, letnik 1845 do 1852.

LITERATURA

- Bizjak, Milko / Škulj, Edo: *Orgle na Slovenskem*. Ljubljana : DZS, 1985.
- Haupt, Helga: *Wiener Instrumentenbauer von 1791 bis 1815*. Graz : Studien zur Musikwissenschaft 1960.
- Hopfner, Rudolf, *Wiener Musikinstrumentenmacher 1766–1900*. Dunaj : Kunsthistorisches Museum, Tutzing : Schneider, 1999.
- Koter, Darja: Izdelovalci glasbil na Slovenskem 1606–1900. *Muzikološki zbornik*, XXXIX, 2003, št. 1–2, str. 123–152.
- Koter, Darja: *Glasbilarstvo na Slovenskem*. Maribor : Založba Obzorja, 2001, 2004.
- Langer, Alexander: Maria Anna (Nannette) Streicher, geb. Stein, eine bedeutende Klavierbauerin der Beethoven-Zeit. *Beethoven und die Wiener Klavierbauerin Nannette und Andreas Streicher*. Bonn : Verlag Beethoven-Haus Bonn, 1999, str. 21–32.
- Ottner, Helmut: *Der Wiener Instrumentenbau 1815–1830*. Tutzing : Schneider, 1977.
- Palmieri, Robert (ur.): *Piano – an Encyclopedia* (2. izdaja). New York and London : Routledge, 2003.
- Pirnat, Peter: *Grad Tuštanj*. Tuštanj, 1994 (samozaložba).
- Ringve Museum Trondheim* (katalog zbirke instrumentov). Trondheim : Ringve Museum, 1988.
- Steska, Viktor: Javna glasbena šola v Ljubljani od leta 1816 do 1875. *Cerkveni glasbenik*, LII, 1929, str. 143–146.
- Šaban, Ladislav: Orgulje slovenskih graditelja u Hrvatskoj. *Muzikološki zbornik*, XV, 1979, št. 1–2, str. 13–41.
- Škulj, Edo: Orglarstvo. *Knjižica Cerkvenega glasbenika*, zvezek 10, Ljubljana : Družina, 1992.
- Škulj, Edo: *Ogle v Ljubljani*. Celje : Mohorjeva družba, 1994.

ZUSAMMENFASSUNG

Aus dem Musikerbe von Schloss Tuffstein (Tuštanj): das Klavier Peter Rumpels und die Einflüsse der Wiener Schule auf den slowenischen Musikinstrumentenbau

Peter Rumpl oder Rumpel (1787–1861) war ein bekannter Orgelbauer in Stein (Kamnik). Über sein Leben ist nur wenig bekannt, fest steht, dass er aus Stein gebürtig war, dass er in seinem Heimatort wirkte und dort auch starb. Auf der Schutt (heute die Straße Šutna) besaß er eine erfolgreiche Orgelwerkstatt. Die Durchsicht des Archivmaterials ergab, dass dieses keinen Fonds über Rumpels Manufaktur oder andere Belege über sein Wirken im Bereich des Orgelbaus enthält. Die einzigen Zeugnisse seiner Tätigkeit bleiben somit zahlreiche in den Gebieten Sloweniens, Kroatiens und Österreichs erhaltene Orgeln sowie Quellenangaben in kirchlichen Archiven, die jedoch alle mit Orgeln in Zusammenhang stehen.

Die Forschungen der letzten Jahre bestätigen, dass Rumpl auch Klaviere baute, von denen nur das Exemplar auf Schloss Tuffstein (Tuštanj) bei Moräutsch (Moravče) erhalten ist. Das Klavier steht im sogenannten "Tafelzimmer", wo es laut mündlicher Überlieferung "seit jeher" gestanden haben soll, mit Sicherheit aber schon zu Beginn des 20. Jahrhunderts. Der Auftraggeber ist nicht quellenbelegt, ebensowenig ist bekannt, wann es Bestandteil des Schlossinventars wurde. Das Klavier wurde 1820 gebaut, das Firmenschild über der Klaviatur gibt Wien als Herstellungsort an, während die Aufschrift im Innern darauf hinweist, dass das Musikinstrument im selben Jahr in einem Kloster in Krainburg (Kranj) gebaut worden sein soll. Aus Mangel an Quellenmaterial ließen sich die Angaben nicht überprüfen. Charakteristika des Instruments wiesen darauf hin, dass das Klavier nach Vorlagen zweier bedeutender Wiener Klavierbauer des frühen 19. Jahrhunderts entstanden sein soll. Nach eingehender Analyse des Gehäuses und der Mechanik lässt sich das Instrument mit der Werkstatt von Nannette Streicher und Conrad Graf in Verbindung bringen.